

Jaan Bergmanni pilaeepos „Janiida“: tekst, kontekst ja intertekst¹

Maria-Kristiina Lotman, Rebekka Lotman

DOI: 10.7592/methis.v21i26.16921

Pilaeepostel ja eepistel travestiatel on Euroopa kultuuriloos pikk traditsioon. Esiimesed pilaeeposed pärinevad juba antiikajast ning neist kuulsaim, „Hiirte ja konnade sõda“ („Batrachomyomachia“) jõudis Jaan Bergmanni vahendusel esimese antiikeepose täistõlkena eesti keelde juba 1875. aastal ning avaldati oluliste parandustega 1878.–1879. aastal. Eriti moodi läksid pilaeeposed aga 17. sajandi Itaalias, kui kirjutati terve rida eriteemalisi koomilisi eepose, nt Alessandro Tassoni „Ämbriirööv“ (1622), mis rääkis ämbri pärast peetud lahingust Bologna ja Modena linna vahel, või Antonio Abbondanti „Kölni teekond“ (1625), mis käsitles seikluslikku teekonda Fermo linnast Kölni. Peagi levis žanr ka teistesse Euroopa poeetilistesse kultuuridesse ning 17. sajandi keskel ilmus Prantsusmaal Paul Scarroni „Travesteeritud Vergilius“ (1648–1653), Inglismaal veidi hiljem Samuel Butleri „Hudibras“ (1662–1674), iseäranis kuulsaks sai aga Alexander Pope'i Tassonist inspireeritud „Lokirööv“ (1712). Scarroni travestia mõjutas eriti Ida-Euroopa kirjandusi: sellest lähtudes kirjutas Nikolai Ossipov oma travestia „Eneida“ ehk „pahupidi pööratud“ „Aeneis“ (1791), milles Vergiliuse tegelased kõnelesid ja käitusid nagu 18. sajandi venelased. Ossipovi teos inspireeris omakorda Ivan Kotljarevskit looma ukrainakeelset Vergiliuse paroodiat (1791), kus Trooja kangelaste rollis on hoopis Zaporizžja kasakad, kes pärinesid 15. ja 16. sajandil end Ukrainas Zaporizžja steppides varjanud põgenenud pärisorjadest ja pidasid ennast Vene ja Poola riikidest sõltumatuks. 1820. aastatel aga hakkas levima valgevenekeelne „Aeneise“ paroodia, mille autoriks peetakse tänapäeval Vikenti Rovinskit ja mis järgib üsna täpselt ukrainakeelset versiooni, kohandades siiski tegelased ja sündmused valgevene oludega.

Teisi pilaeeposeid peale Jaan Bergmanni 1875. aastast pärineva 650-värsilise satiirilise kangelaslaulu „Janiida“ meie teada Eestis 19. sajandil ei loodud. 20. sajandi eepikasatiirid on peamiselt parodeerinud „Kalevipoega“, nt Enn Vetemaa „Kalevipoja mälestused“ (1972), Kerttu Rakke „Kalevipoeg“ (2000) ja Kristian Kirs-

1 Artikli valmimist on toetanud Euroopa Liit Euroopa Regionaalarengu Fondi kaudu (Eesti-uuringute Tippkeskus, TK 145) ning see on seotud Tartu Ülikooli rahvusteaduste baasfinantseeritava teemaga „Lüürika roll väikeste kirjanduste kujunemisel“. Oleme väga tänulikud Piret Lotmanile, Mari Sarvele, Kanni Labile ja Ülle Tarkiaisele paljude nõuannete ja paranduste eest. Meie eriline tänu kuulub Kristi Viidingule nii sisukate märkuste eest saatesõna kohta kui ka olulise panuse eest käsikirja kommentaariumisse.

feldti „Kalevipoeg 2.0. Eesti rahva moodne eepos“ (2010).² Antiigiainelise satiirilise eeposega on pisut katsetanud Ain Kaalep, kelle „Kaks indiaani metamorfoosi“ sisaldab kaht Ovidiusest lähtuvat heksameetrivormis luuletust, „Roti metamorfoos“ ja „Ahvnaine“.

Võimatu on praegu täie kindlusega öelda, kas Jaan Bergmanni siin esmakordselt trükis avalikuks tehtud teose eeskujuks ja inspiratsiooniks oligi vaid „Batrachomyomachia“ või mõjutas autorit ka Nikolai Ossipovi „Eneida“. „Jaaniida“ on teadaolevalt varaseim eesti pilaeepos, mis on seni olnud kättesaadav üksnes käsikirjalisena TLÜ Akadeemilise Raamatukogu Baltika osakonnas säilitatud Jaan Bergmanni salmikust. Lisaks sisaldab sama salmik lühemat, 150-värsilist laulu „Andresiida“. Mitmes mõttes võib just „Jaaniidat“ pidada Bergmanni õnnestunumaks teoseks eepilise luule vallas, kusjuures isegi ilma seda lugulaulu teadmata ongi kriitikud hinnanud Bergmanni luuletajana ennekõike kui eepiliste teoste loojat. Näiteks kirjutab Henrik Visnapuu oma järeleühüdes Jaan Bergmannile, et lahkunu oli andeliselt eepik, ning tunneb kahju, et ta sellele žanrile suurt rõhku ei pannud. Visnapuu tõstab Bergmanni luuleloomingu esile ballaade „Taara pidud taga selja“, „Ustav Ülo“ ja „Salme“, tema teised eepilised tööd olevat laialivalguvad, fragmenteersed, stiiliühtlusest (Visnapuu 1916, 320). Nimetatud poeemid on tõsised ajaloolistel süžeedel rajanevad teosed: vabadussõjast rääkiv „Ustav Ülo“ (60-värsiline) ja „Taara pidud taga selja“ (28-värsiline) on nelikamfibrahhis ja paarisriimilised ballaadid, Lembitu Sakala-sõjakäigust pajatav, teistest mahukam 320-värsiline „Salme“ on aga neliktrohheuses ja ristriimiline. Neis, nagu teisteski Bergmanni eepilistes teostes, on üheks läbivaks poetiliseks võtteks ka algriim. Võrreldes 1901. aastal ilmunud poeeme tema noorpõlves loodud käsikirjaliste „Jaaniida“ ja „Andresiidaga“, ilmneb selgelt mitu tendentsi. Esiteks pidas Bergmann trükikõlblikuks suuremaid teemasid – lisaks mainituile avaldab ta selles, oma esimeses ja viimases enda koostatud luulekogus „J. Bergmann'i laulud“ veel mitmeid ajaloolisi poeeme. Teiseks näeme autori suunda tõsiduse poole: ehkki ilmunud lugulauludes kohtab lõbusaid seiku, ei paku ükski tema avaldatud luuleteos nii mahlakat satiiri ning vaimukaid ja pikantseid kirjeldusi, nagu neid leidub „Jaaniidas“.

Bergmanni enesetsensuur tõsiduse, ühtlasi tähendusliku üheplaanilisuse suunas ilmneb eriti selgelt asjaolust, et täiskasvanuna töötleb ta koolipoisina loodud 650-värsilise „Jaaniida“ avaldamiseks ümber, ning uues versioonis kohtab küll „Jaaniida“ elemente, ent nii mahult, sisult kui stiiliregistrilt on see tublisti kahanenud. Uus, 64-värsiline teos on saanud nimeks „Viina võimus“ (Bergmann 1901).

2 Vt ka Laak 2017, 119.

Poem räägib loo Jutu Jaanist, kes algul oli karsklane: „Ei ta ialgi kõrtsis käinud / Ega joogimajasse läinud“. Näib, et just tänu sellele valiti ta vallavanemaks: „Vallavanemaks valitseti / Ühel meelel siis Jutu Jaan“. Kuid läks nii, et uues ametis meelitati Jaan kõrtsi, kuhu ta paraku kergemeelselt soostuski minema: „Mõtles kutsutud Jaanikene: / „Ega ükskord ühtigi tee!““. Sestpeale ei suutnud Jaan end enam kõrtsist eemal hoida ja see ta hukutaski: Jutu Jaan kukkus juua täis peaga kraavi ja uppus. Loo lõpetavad õpetussõnad: „Kõrtsist hoolega hoia ennast, / Et ei sattu ta võrku sa! / Viin sind meelitab väga kenast, / Kuri kihutab salaja: / Enne veel, kui sa mõtelnud. / On sind alkohol sidunud. / Põgene viina kui vana kurja, / Muidu ta ajab su elu nurja!“ (Bergmann 1901, 187.) Nõnda on lugu igati kohane autorile, kes on vahepeal valitud karskusseltsi Paistus aupresidendiks. Kogu „Janiidat“ kooshoided vaimukas süžee on välja kärbitud, alles on jäänud üksnes didaktiline luustik ja kümnendik mahtu. Poetilise lisandusena on uues versioonis ka lõppriim.

„Janiida“ kujutab keerukamat ja rohkemate sõlmpunktidega lugu ning eristub ennekõike satiiriga. Sisult vestab poem kurbnaljaka loo inimese allakäigust ning tegevus paigutatakse üsna kindlalt piiritletud aega ja kohta. Ehkki lugu kätkeb mitmeid üsna konkreetseid viiteid, ei ole meil õnnestunud tuvastada, et see rajaneks mingil kindlal juhtumil. Aja kohta antakse kaks selget vihjet: esiteks kinnitatakse, et tegu ei ole vana looga, vaid pärineb Eesti uuest ajast, mil vallavalitsused anti kroonult rahva kätte, teisel märgitakse, et toona anti talud raharendi peale. Teorendilt raharendile hakkasid talud minema 19. sajandi keskpaigas, suuremas osas taludes 1860. aastatel, nagu ka Bergmanni enda lapsepõlvkodus Viljandi maakonnas Kolga-Jaani kihelkonnas Soosaare vallas Niilu talus ning sellest sündmusest ongi autoril isiklikust elust, 1864. aastast jäänud ere mälestus.³ Kuid teine vihje paigutab loo mõni aasta hilisemaks: sündmustik pidi hargnema pärast 1866. aasta vallaseaduse vastuvõttu, sest varasemal ajal olid vallad täielikult mõisa võimu all. Nii jääb ajaraamiks 1866–1875. Ruumilise orientiirina on märgitud, et peakangelane Jaan elab tuttavas vallas, kui „Virtsjärvelt Virule minna / Paremat kätt just tee kõrval“,

3 1910. aastal kirjutatud autobiograafias meenutab Bergmann: „Aastal 1864 käis Soosaare mõisa omanik Robert von Sivers seda [Niilu] talu vaatamas. Mina vaatasin vagusalt nurgast, loomad olivad lõunel. Ütles mu isale: „Sinu ostab talu ära, minu müüb 100 rubla taader, teeb välja 712 rubla 50 kopik!“ Isa vasta: „Auulik herra, mul pole 700 kopikatki, kust ma need rublad võtan?“ „Siis sinu võtab rendi peäle, maksab 5 rubla taader, teeb tükid, veab voorid, tuleb reedi mõisa kaupa tegema!“ Et suitsutoas elati ja kammer külm oli, ütles herra: „Sinu teeb lõõrid sisse, minu annab kivid!“ „Täna auulikku herrat, ei ma tänavu enam jõua lõõrisid teha, aga küll ma herra palvile tulen kivä paluma, kui ehitama hakkan!“ „Sinu tuleb, minu annab!“ Aga alles aastal 1872 tehti „lõõrid“ sisse. Siis oli herra isa mõisa lasknud kutsuda ja oli ütlenud: „Mulk tahab sinu talu ära osta, pakub 1500 rubla; sinu on eesõigus; kui sinu võtab, maksab 1500 rubla; maksab 75 rubla sisse, muu jääb võlgu, 500 rubla võtab ritikassast; kahe nädala pärast tuleb mõisa kaupa tegema ja maksab see 75 rubla ära!“ Ja nii oli ka sündinud ja 600 telliskivi „lõõride“ jaoks saadud“ (Bergmann [1910] 1986, 685).

MARIA - KRISTIINA LOTMAN, REBEKKA LOTMAN

samuti on juttu Viljandist kui tõenäoliselt tegevuspaigale lähimast linnast, sest sinna jõuab kõmu Jaani kuulsusest. Veel saame teada, et nimikangelane võttis naise võõrast vallast. Esmalt töötab Jaan vallavalitsuses vanema abiametil, ent teeb tänu sõnaosavusele kiiret karjääri: et ta oskab raharendi osas härradega hästi läbi rääkida, edeneb ta teisest abist peagi toimetajaks.

Tegevuse käivitajaks saab aga valla otsus, et raharendi osas tuleks minna Riia kindralkuberneriaga läbi rääkima. Jaani hinnangul oleks aga vaja tegutseda kõrgemal tasandil: ta laidab Riia-plaani maha ja soovib palvekirjaga otse Peterburgi keisri jutule suunduda. Nii otsustataksegi, et Jaan ise on õige mees minema. Volinik ajab talle selleks „valla peremeeste pungast“ raha kokku, lisaks korjatakse Jaani soovil talle päevaraha: „Pange päeva pääle rubla“. Sõit algab: Jaan viiakse reisiruumadega „Tartu, Tartust Pihkva linna“, edasi rongiga Peterburgi. Seal ta mitu kuud joob, laaberdab ja käib bordellides, laristades valla raha maha. Kui raha lõppema hakkab, sõidab ta tagasi Tartusse, kus priiskab sealsetes lõbumajades ja kõrtsides viimasedki rublad maha. Nüüd naaseb kangelane koduvalda ning valetab maad ja ilmad kokku: ta olla kohtunud keisriga, too jätnud palvekirja omale ning nüüd tulevat oodata kihelkonna kohtusse saabuvat otsust. Jaan saab kuulsaks, kõik kiidavad teda. Veelgi enam, tänu tema kangelaslikkusele saab eelmine vallavanem sulle sappa ja Jaan sellele kohale. Värskes ametis hakkab Jaan üha taolisi kulukaid reise valla kulul kordama, ent tulu, mõistagi, ei tõuse neist karvavõrdki. Süžeepöörde toob vallavoliniku kutsari Hansu naine, kes läheb luurele, kuhu abikaasa Jaaniga läinud on. Tuleb välja, et bordelli. Naine pöördub kohtu poole. Veel selgub, et uus vallavanem Jaan käib koos kena kirjutajaga palju joomas, ka Viljandi lähistel nn Kingukõrtsis: „Mis on viim'ses valla sõrvas, / Sõites Villandist vassakut / Kät tee kõrval kingu otsas“. Oletades, et tegevuspaigaks on Bergmanni koduvald Kolga-Jaani, võiks siin olla tegu Viiratsi kõrtsiga – nimelt sõideti vanasti Viljandist Kolga-Jaani nn vana Põltsamaa maanteed mööda ning Viiratsi on linnast väljudes esimene alev, paiknedes samuti poolel mäel. Viljandlaste keelepruugis nimetataksegi seda Viiratsi mäeks. Vaatamata oma sulitempudele jääb Jaan aga ometi ametisse, sest ostab viinaga vastased ära ning ta valitakse uuesti kolmeks aastaks vallavanemaks. Mingil põhjusel satub ta peagi jälle kohtu alla, seekord lastakse ta ametist lahti, ent taas õnnestub tal altkäemaksuga, nüüd juba kolmandat korda vallavanemaks saada. Valla raha eest hakkab ta ehitama omale uusi hooneid. Kuid taas kord satub Jaan kohtu alla, sedapuhku rängema pahateoga ning enam pääsu pole – isegi pistis ega libe keel ei päästa teda. Valitakse uus vallavanem ning valla raamatupidamises avastatakse ebaklapp: laekas on kõvasti vähem raha, kui kirjade järgi olema peaks, Jaan jääb töötuks, varastab kõrtsist viina ja kuulsast Peterburis käijast saab kõrtsi viinavaras. Seega on „Jaaniida“ võrreldes poemiga „Viina võimus“ palju värvikam,

aga Jaani langemine selles on palju pehmem: esimeses on karistuseks häbi, teises surm, samuti on loo lõppmoraal selles nõrgem.

Veel huviväärssem on tõsiasi, et hilisemas didaktilises töötuses on Bergmann teosest kaotanud intertekstuaalse, „Jaaniidat“ antiikeepostega ühendava tasandi. Viimastest on Bergmann oma pilaeeposes lähtunud nii sisu- kui ka väljendusplaanis. Juba nimetus „Jaaniida“ viitab antiiksetele eepostele, mille pealkiri moodustati kangelase nimest (vrd eriti Vergiliuse „Aeneis“, mille pealkiri saksa keeles on olnud ka „Äneide“ ja „Äneida“ ning vene keeles „Энеида“). Kuid sisutasandil on „Jaaniida“ lähtekohaks pigem „Odüsseia“ kui „Aeneis“: peategelase Jaani epiteedid „tark“, „kaval“, „reisija“ ja „kuulus käija“ osutavad Odysseusele, nii nagu ka Jaani tegevus – ta seikleb ringi, kavaldab ja valetab ning satub oma rännakutes eksiteele, koju tagasipöördumist aga takistavad naised ja meelemürgid. Hansu naise kogu õhtu kestnud kannatlik ootamine lõbumaja juures on allusioon Penelope ustavale ootusele. Nii nagu Odysseuski (vrd 19.273, 284) ajab Jaangi vara kokku, ehkki Homeros Odysseuse puhul kriminaalset tegevust ei maini. Kuid Jaani lugu on teatud mõttes ka ümber pööratud: kui Odysseus üritab koju pääseda ja kodust välja lüüa seal prassivad kosilased, kes ähvardavad teda laostada, siis Jaan, vastupidi, püüab pidevalt kodunt minema pääseda ja ise oma kokkuaetud vara maha prassida. Kui Odysseus jõuab lõpuks õnnelikult koju ja lööb seal korra majja, siis Jaan jääb lõpuks kõigest ilma, varastab kõrtsist viina ja ei olegi lõpuks keegi muu kui tühine viinavaras.

Kokkupuutepunktid „Odüsseiaga“ ei piirdu aga üksnes sisuliste paralleelidega, Bergmann rakendab ka mitmeid antiikeepika väljendusvõtteid. Nii näiteks alustab ta oma eepost prooimioniga (värsiread 1–31) ehk sissejuhatava osaga. See sisaldab invokatsiooni, mille adressaadiks on muusa või mõne jumala asemel valitud ööbik, toetades alliteratsiooni, kuid sidudes eepose ühtlasi eesti rahvaluulega. Ööbik võib olla siin ka allusioon Lydia Koidulale. „Odüsseia“ ja „Aeneisega“ seostub lisaks kangelase monoloog (nn *apologoi* ehk lugu loos), milles ta meenutab oma üleelamisi: nii nagu Odysseus „Odüsseia“ 7. ja 9. laulus ja Aeneas „Aeneise“ 2. laulus, jutustab ka Jaan värssides 192–305 oma seiklustest. Värsimõõduks pole Bergmann valinud siiski daktüülist heksameetrit, milles ta selleks ajaks juba päris osavasti suutis luuletada, vaid püüab imiteerida eesti rahvalaulumõõtu, mida ta tõenäoliselt pidas heksameetri funktsionaalseks ekvivalendiks eesti rahvaluules. „Jaaniida“ rahvalaulumõõdu imitatsioon on valdavalt kaheksasilbiline trohheus⁴, milles ajastuoma-

4 Siiski esineb tekstis (nagu ka rahvapärases eesti regilaulus) mõningaid kõrvalekaldeid 8-silbilisest põhistruktuurist, vrd nt seitsmesilbilisi värsiridu „Õigust nii kui nõuate“, „Hüüdsid suure hulgani“ ning üheksasilbilisi värsiridu „Enam kui lähemad leppisid“, „Kenasti kivist ehitatud“.

selt küll üritatakse jäljendada rahvalaulu rõhustruktuuri, põimides sisse daktüülilise rütmiga sõnu (vrd ka Bergmann 1878b, 38, 39; Särg 2005, 84), ent kvantiteedistruktuuri veel edasi ei anta.

Läbiv poeetiline võte „Jaaniidas“ on alliteratsioon, mida sisaldab enamik värse, samuti leidub paralleelisme, poeetilisi vormeleid ja kordusi. Kui Jaan Bergmann kolm aastat hiljem pärast selle pilaeepose kirjutamist avaldab lühikese aja sees esimese eestikeelse filosoofilise arutluse luulest „Sõnake luuldest“ (Bergmann 1878a) ja esimese emakeelse poetikakäsitluse pealkirjaga „Luuletuskunst I. Lühike õpetus luuletuste koorest“ (Bergmann 1878b), siis neis mõlemas rõhutab ta rahvalaulu tähtsust kunstluule juures. Esimeses kirjatükis kasutab ta nendevahe- lise loomuliku seose näitlikustamiseks puu-kujundit – üks peab teisest välja kas- vama: „Rahvaluule on tüvi. Kunstluule on harud oma okstega“ (Bergmann 1878a, 3). Teises nimetab ta algriime – erinevalt lõppriimidest – eesti luule päris oma eheteks, soovitades seepärast alliteratsiooni ja assonantsi (eelistatavalt nimelt mõlemaid koos) eesti kunstluules rohkem kasutada: nii jõudvat luulekunst paremini rahva südamesse (Bergmann 1878b, 43).⁵

Bergmann põimibki „Jaaniidasse“ sisse regilaulu poeetilise struktuuri ele- mente: selles sisaldab ohtralt nii 2-, 3- kui ka 4-sambalisi algriime, mis kätkevad sageli ühtaegu alliteratsiooni ja assonantsi. Juba teose avavärssides tekib esimene, viiest värsireast koosnev parallelismirühm: „Õpeta laulude lugu, / Valmista viiside väge, / Toimeta targa töö tulu, / Saada sa selgemat sisu, / Anna sa armsamat elu!“. Nagu on selgitanud Mari Sarv, katavad regivärsis paralleelsed sõnad kanoonilise parallelismirühma kontekstis täpselt sama tähendusvälja, olles sisu poolest oma- vahel ära vahetatavad, „olgu siis tegu päris tavakeele sünonüümidega, poeetiliste sünonüümidega, lauliku maailmatunnetuses kokkukuuluvate, samaliigiliste objek- tidega või puhtpoeetilise sõnamänguga“ (Sarv 2015, 30). Veelgi enam, regivärsi paralleelismides võivad tavakeeles vastanduvad sõnad nagu *öö* ja *päev*, *kurat* ja *jumal* muutuda poeetilisteks sünonüümideks, nagu näiteks laulureas „jumal aga aitaks aita panna / saadan salve lükata“ (samas). Kuigi selliseid tavakeele seisukohast vastandlikke poeetilisi sünonüüme „Jaaniidas“ ei esine, kohtab siin mitmeid loe- teluparallelismirühmi, milles iga järgnev värs laiendab eelmises kirjeldatud, nt: „seinad selgemast marmorist / põrand puhtaimast kividest“, „valla hobused veda- jaks / valla vankrid-saanid sõiduks / vallast korjatud kutsarid“. Sellegipoolest ei saa me „Jaaniida“ puhul siin rääkida järjepidevast tehnikast, vaid pigem ornamenteeri- vast võttest. Ehkki paralleelismi leidub „Jaaniidas“ võrreldes regivärsiga vähesel

5 Vt selle kohta pikemalt Lotman ja Lotman 2021.

määral, on huvitavaks regivärsiliseks võtteks, mida Bergmann kasutab, tegijanime-
liste poeetiliste sünonüümidega võrreldavad ümberütlevate nimetuste loetelud:
lõbunaiste kohta v 420–423, Jaani kohta aga 601–604 ja 635–642. Näiteks esineb
regilaulus rohkesti selliseid ümberütlevaid nimetusi stereotüüpsetes pöördumis-
tes, kus neid on nimetatud ka üttelisanditeks ja kõnetlussünonüümideks (vrd nt
Peegel 1997, 147–148). Bergmann püüab regivärssi imiteerida ka sõnamoodustuse
tasandil, lisades teksti arhailisi lühenemata sõnavorme. Ent peamine tehnika, mis
Bergmanni eepose värssi siiski regivärsi struktuurist eristab, on lausestruktuur:
lause ületab sageli värsirea piire ning tulemuseks on sellised siirded, mida regilau-
lus ette ei tule, vrd nt: „Sinust trahtrist mõeldud maja / Avalikuks. Avalikud / Nurja-
läinud naesterahvad“. Selles mõttes on „Jaaniidal“ rohkem ühist „Kalevipoja“ vär-
siga kui eesti regilauluga (vrd ka Sarv 2008, 52; suulises konverentsiettekandes
Sarv 2011). Bergmann pidi aga teadma, et siire on omane ka antiikeepika poetikale,
oli ta ju seda oma tõlgeteski jäljendanud.

Selliste võtete ja tehnikatega mängides ning neid eri tasanditel ühendades
toobki Jaan Bergmanni „Jaaniida“ kokku kolm aegruumi: antiigi, eesti pärimusliku
mineviku ning kaasaja oma poliitiliste sündmuste, intriigide ja inimliku nõrkusega.

Allikad

Bergmann, Jaan. 1875. *Jutud, salmused, laulud, mis võõraist keeldeist ümbertõlkinud ehk ise luuletanud*. Käsikiri. TLÜ Akadeemilise Raamatukogu Baltika osakond.

———. 1878a. „Sõnake luuldest.“ – *Sakala Lisaleht*, nr 3, 25. märts, 2–4.

———. 1878b. „Luuletuskunst I. Lühikene õpetus luuletuste koorest.“ – *Eesti Kirjameeste Seltsi aastaraamat* 6, 36–48. Tartu: Eesti Kirjameeste Selts.

———. 1879. „Batrachomyomachia.“ – *Meelejahutaja* I, 266–276.

———. 1901. *J. Bergmanni laulud*. Jurjew: M. Vares.

———. [1910] 1986. „Minu elulugu. = Jaan Bergmanni autobiograafia.“ Kommenteerinud Rudolf Põldmäe. – *Keel ja Kirjandus* 29 (11): 685–690.

Laak, Marin. 2016. „Unelõiv ja Saarepiiga: Jüri Talveti kirjanduslik „Kalevipoeg“.“ – *Methis. Studia humaniora Estonica*, nr 17/18. Võrdleva kirjandusteaduse erinumber, toimetanud Liina Lukas ja Leena Kurvet-Käosaar, 115–125. <https://doi.org/10.7592/methis.v14i17/18.13214>.

Lotman, Rebekka ja Maria-Kristiina Lotman. 2021. „Noore Jaan Bergmanni poeetika: luulekunst kui lõbu ja õpetus.“ – *Keel ja Kirjandus* 64 (1/2). [Ilmumas.]

Peegel, Juhan. 1997. *Kuld on jäänud jälgedesse. Regivärsi keelest ja poetikast*. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum.

Sarv, Mari. 2008. *Loomiseks loodud. Regivärsimõõt traditsiooniprotsessis*. Tartu: EKM Teaduskirjastus.

M A R I A - K R I S T I I N A L O T M A N , R E B E K K A L O T M A N

———. 2011. „The Success Story of a Verse Form.” – *International Symposium Traditional and Literary Epics of the World: Textuality, Authorship, Identity. The Kalevipoeg 150. Abstracts*, toimetanud Pihla Maria Siim, 36. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseumi Teaduskirjastus.

———. 2015. „Veel kord regilaulu paralleelismist, poeetilisest sünonüümiast ja analoogiast.” – *Methis. Studia humaniora Estonica*, nr 16. *Poeetika erinumber*, koostanud Arne Merilai ja Maria-Kristiina Lotman, 27–34. <https://doi.org/10.7592/methis.v13i16.12451>.

Särg, Taive. 2005. *Eesti keele prosoodia ning teksti ja viisi seosed regilaulus*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus. <https://dspace.ut.ee/handle/10062/551>.

Visnapuu, Henrik. 1916. „Jaan Bergmann luuletajana.” – *Eesti Kirjandus* 11 (10): 313–327.

Maria-Kristiina Lotman – PhD, Tartu Ülikooli dotsent. Tema peamised uurimishuvid on antiikvärss, selle meetrum, rütm ja värsisüsteemid; kvantiteeriva värsi tüpoloogiline analüüs; värsisemantika; värss ja tõlge. Ta on rahvusvahelise ajakirja *Studia Metrica et Poetica* toimetaja ning osalenud mitmete artiklikogumike koostamisel ja toimetamisel, sh „Frontiers in Comparative Prosody” Peter Langi kirjastuse poolt välja antavas sarjas „Linguistic Insights” ning ajakirja *Sign Systems Studies* erinumber „Semiotics of verse”.

E-post: maria-kristiina.lotman[at]ut.ee

Rebekka Lotman – PhD, Tartu Ülikooli vanemteadur, Tallinna Ülikooli kirjastuse peatoimetaja. Tema teadushuvid hulka kuuluvad eesti luule, meetrika ja riim, sonett.

E-post: rebekka[at]tlu.ee

Jaan Bergmann's Mock-epic *Jaaniida*: Text, Context and Intertext*Maria-Kristiina Lotman, Rebekka Lotman*

Mock-epics were first created already in the antiquity and the most famous of them, the *Batrachomyomachia*, was translated into Estonian already in 1875 by Jaan Bergmann; it was also the first full translation of an ancient epic poem into Estonian. However, until now, no Estonian original mock-epics were known and this genre was presumed to have evolved in Estonian literature only in the 20th century, mostly used in parodies of the national epic, the *Kalevipoeg*.

In this issue, we introduce a new archival find from Jaan Bergmann's manuscript poetry book. We discovered that, having probably been inspired by the *Batrachomyomachia*, but perhaps also by Nikolay Osipov's *Eneida* (1791), Jaan Bergmann had created his own mock-heroic poem *Jaaniida* (1875). It is a multidimensional and poetically rich poem, interweaving different verse cultures and different eras. On the one hand, its analysis reveals clear influences of the *Odyssey*: there are parallels with the portrayal of the main hero, images and the plot, as well as with the Homeric epic techniques (for example, both epics begin with the prooemium, which contains an invocation). But in terms of poetic devices and versification, *Jaaniida* draws on Estonian folk songs, using the folk meter, plenty of alliteration and assonance as well as parallelism, and imitating their morphology and vocabulary. The storyline of the poem features events that appear to have happened only recently before the writing of the text (most probably in 1866–1875): the transition from villeinage to money rent and the cases of corruption among local administrators. Against this background, Bergmann satirically pictures the rise of an individual and his later downfall caused by his weaknesses and vices.

Maria-Kristiina Lotman – PhD, Associate Professor at the University of Tartu. Her research interests are ancient verse, its metre, rhythm and versification systems; typological analysis of quantitative verse; semantics of verse; verse and translation. She is the co-editor of an international scholarly journal *Studia Metrica et Poetica* and has edited several article collections, including *Frontiers in Comparative Prosody* (Peter Lang) and *Semiotics of Verse* (a special issue in *Sign Systems Studies*).

E-mail: maria-kristiina.lotman[at]ut.ee

Rebekka Lotman – PhD, Senior Research Fellow at the University of Tartu, Editor-in-Chief of the Tallinn University Press. Her research interests are Estonian poetry, metre and rhyme, and sonnet.

E-mail: rebekka[at]tlu.ee

Jaaniida*Jaan Bergmann*

1. Ööpik, oh õnnelik laulik,
Õpeta laulude lugu,
Valmista viiside väge,
Toimeta targa töö tulu,
5. Saada sa selgemat sisu,
Anna sa armsamat elu!
Vii mind lauliku laanesse,
Juhata Endla järvele,
Et ma säält lauljate luida,
10. Vanemuine, viisitaja,
Targema tütre pärandust
Päriksin omale õnneks,
Korjaksin kallimaks kaasaks!
Lugu, mis siin tahan laulda,
15. Pole Eesti vanast põlvest
Päritud kalli pärlina,
Nopitud nurmest, nõmmelta;
Ei kaa ole orja aegne
Lugu laanedes lauletud,
20. Põllu peenardel pajatud;
Vaid on Eesti uuest ajust,
Millal valla valitsused
Rahva kätte kroonult anti,
Millal valdes valitedi
25. Tallitajaid, toimetajaid,
Nende abid ning nõuandjad,
Kohtumehed korda mööda.
Kuidas mõned kurjast pruuksid
Omale antud ametit;
30. Omale ustud urkunsid [?]
Sest ma tahtsin täna rääk' da.
Seisis talu tutvvas vallas;
Virtsjärvelt Virule minna
Paremat kätt just tee kõrval.
35. Hakates pääle peremees
Oli nooruke, naeseta.
Võttis naese võõrast vallast,
Kosis kena abikaasa.
Anti siis valla valitsus
40. Tallitaja, teise kätte.
Meie Jaanile jaeti
Vanema abiametit,
Pidi päältkoolja olema,
Kuna teine kõneleja.
45. Sellel ajal anti talud
Puhta raharendi pääle.
Herra küsis kül neilt palju,
enam kui lähemad leppisid,
Aga nemad nurjatumalt,
50. Pakkusid vaevalt veerandi
Küsitud kõrge hinnasta.
Paremini peremeestest
Mõistis meie Jaanikene
Vanema abi vaielda,
55. Härraga hästi rääkida.
Tõsteti siis toimetajaks
Teda teisest abist varsti.
Siiski sai neist herra võitu,
Pani pääle rasket renti,
60. Nõnda kui ta nendelt nõudnud
Oli hakatuses [?] omal'.
Hakasis naad siis arvama,
Et võiks kindral-kuberneerilt
Otsi abi nemad omal'
65. Raha rendi kergitusta.
Jaan siis kostis kohtumeestel',
Vastas volinikudele
Aruldat nõuu avaldades,
Sõnu sõudevale säädes:

70. ..Mis te, mehed, Riigast saate
kindral-kubernereri käästa?
Tema Saks on, Sakste nõus kaa.
Sellepärast pole abi,
Kui teie sinna saadate,
75. Kallist raha kulutate.
Parem minna Peeterburki
Kõrge Keisri Herra juure.
Siis on õigus meie oma,
Saame kätte kergelt renti,
80. Mõnda muudgi kergitusta.
Valitage vallast teie
Meest, kes mõistaks sinna minna
Häda asja õiendama,
Palve kirja Keisril' andma.
85. Reisi raha korjake siis
Valla peremeeste pungaist.
Pange pääva pääle rubla:
Ei see pole palju anda,
Siiski sissetulnud raha
90. Katab ära reisikulu.
Mis need rublad maksavad kül?
Nende vastu, mis me viimaks
Tasku omal tagavaraks
Rendirahasta topime,
95. Mis meie muidu herrale
Oleksime pidand andma,
Siis on kahju varsti kadund.
Saame hästi Sakse m'e siis
Kimbutada kenal viisil,
100. Teda järelandma [?] tõrju.“
Sai see kõne kõneletud,
Siisap mehed mokki väänma,
Muljuma ja muigutama,
Kõrvatagusta kaapima,
105. Pääda sõrmiga sügama.
Viimaks salaja sosistas
Salaja nõnda sobima,
- Asja järele arvama:
Kas kül kõlbaks vastuvõtta
110. Aruldat avaldud kõnet,
Kenat Peterburi käiki.
Kas ehk raha vängust nõudis,
Kes siis kõlbaks teele minna,
Muud kaa veel mõndagi moodi.
115. Ettepanek võeti vastu:
Tõutadi raha tuua,
Pääva pääle rubla panna.
Pika reisi rändajaks
Suure asja õiendajaks.
120. Valitedi valla poolt siis
Meie tutvat, tarka Jaani.
Volinik siis ajas vallast
Rändamise raha kokku:
Pääva mees tal pani rubla,
125. Kaks jälle kahe päävamees,
Kolme päävamees kolm rubla,
Oli koos neil reisiraha,
Aeti vallast reisirunad,
Kes siis kuulust reis'jat viisid
130. Tartu, Tartust Pihkva linna.
Pihkvast pööras saatja ümber
Kõige küüdihobustega,
Sõitis viimaks oma valda.
Seni sõitis Jaanikene,
135. Raudteel Pihkvast Peeterburki.
Elas säääl, kui ennemuiste
Luusija reisides Riiga
Vana Vesi Matsi kulul,
Kaua kui Abraami süles:
140. Pruukis peeniksid viinasid,
Käis ta kallimais trahtrides,
Nõudis nägusid neiuksid
Avalikus majus omal.
Nõnda priiskades, purjutes
145. Elas kuu ja tüki teista

- Peeterburis paigal Jaani.
Siisap saadud rahakene
Mehikesel kotist kaduma
Vägevasti vähänema.
150. Muudkui mees hakas minema,
Kodumaa poole kõndima.
Raudasillal sõitis Pihkva,
Pihkvast palgatud ruunaga
Tartu, ammu tuntud linna.
155. Sääl veel seisis mõne päeva,
Veel jõi omad viimsed rublad,
Andis avalikul' neuil'.
Siisap koduje kõndima,
Oma sammudel astuma,
160. Kuni keegi võttis teda
Enese koorma kukile,
Viis teda mõnegi versta.
Kuid siis pööris teinepoole:
Muudkui meie rändajake
165. Jaan jälle jalu kõndima,
Kuni jõudis oma koju.
Seni sõudsid vanal viisil
Kodusjad oma käiki,
Räägiti palju reisijast
170. Kuulsast Keisri külalisest,
Oodasid omale õigust.
Saanud ei sõnumid Jaanist.
Mõteldi: mehike langes
Kurja mõrtsukate kätte
175. Kuida käija Jerikusse.
Äkist kuuldi: „Jaan on kodu!
Kuju tulnud pika tee päält!“
Minti kokku kohtukotta
Asjade otsust küsima,
180. Õigust Jaanil vastuvõtma.
Varsti toodi Jaanil sõites
Kuulust Keiseri nägijat.
Kohtukotta saades hakas
- Jaan siis nõnda jutustama,
185. Kuida tema teekäik olnud,
Mis ja mitu asja näinud,
Mis ta teinud, käinud kus ta,
Miks ta pole koju poole
Kordagi saand kirjutada,
190. Kavalast end kokkuvõttes,
Targa reis'jana rääkides,
Sõnu sõudevale säades:
„Armsad sõbrad, armsad kuuljad!
Tahan teile tõtelikult
195. Oma reisilugu öelda,
Et te mehed mõistaksite
Kuis on raske reisimine
Nõnda suurta asju nõudes,
Kuida sinul silmad peavad
200. Ees ja taga helisema,
Kui sa 'p taha köidikusse
Minna vangi mehekene.
Pihkvast sõitsin Peeterburki,
Kuida teate, rauda ruunal.
205. Sinna saades otsin ruttu
Omal' odava kambrikse,
Kuhu end sissekorjasin,
Seni a'ani kus elasin.
Tõtasin siis tulki nõudma,
210. Leidsin viimati vaevaga,
Pidin tasuma rohkesti.
Viis mind tulk Viskali juure,
Kellel' nõutud aktid andsin,
Siis ma tahtsin sisse saada,
215. Keiserlikku lossi minna,
Aga ei mul antud luba,
Ehk kül palusin ja püüdsin.
Viimaks väsisivad keelmast,
Lasksivad mind sisse lossi,
220. Saatsid sinna, kus palujad
Lähevad Keiseri ette.

- Ei näinud Keisri Herrat ennast:
Auujärjepärija üksi
Oli asju õiendamas.
225. Läksin, lasksin põlvil' maha
Ennast Tema jalge ette
Palvekirja pää pääl hoides'.
Armulikult luges Tema
Kõrgus minu palvekirja.
230. Pärast lugemist pajatas:
„Kiri jääb nüüd Minu kätte,
Et võiks asja õiendada.
Sina mine kiirest koju
Kuulutama vendil' käsku.
235. Kannatage, oodake kaa,
Külap siis te saate kätte
Õigust nii kui nõuate.
Sinna saab teile saadetud
Kihelkonna kohtu kätte.“
240. Kui ta nõnda kuulutanud
Sai mulle õiguse sõnu
Pööris teiste tulijate,
Teiste palujate poole.
Mina läksin ää siis lossist
245. Maksin tulgile tõutatut
Suure rahasumma välja.
Maksin välja Viskalile,
Et mul kergeks jäi kukruke.
Vaatsin veel siis Peeterburgis
250. Ümber, et võiks enam teile
Jutustada, juttu a'ada
Tema kenamaist tornidest,
Tema tugevaist lossidest.
Juhtus korra kogemata
255. Kindral kuberneer mul vastu:
Hakas minu kehast kinni,
Raputas korra mind rinnust,
Võttis vihaga ütelda:
„Kuidas sa tohid mul tulla
260. Kodust nii Keisri päälinna,
Ilma et sina hingestki
Oleksid mulle ütelnud,
Et sa siia tahtsid tulla
Päämehe pääle kaebama,
265. Riigi Ülemal üttelema,
Et teie herraga riius
Uue raharendi pärast?
Riiga enne, pärast siia,
Kui ju käinud minu juures!
270. Seda pidid selgelt teadma.
Sellepärast saab te' käsi
Põhjatu pahasti käima.“
Seda öeldes astus tõlda,
Mis ta järel järgest sõitis,
275. Kuhu iial kuberneer läks.
Nüüd siis tahan teile rääki
Peterburi palastidest,
Tema auust ja tema ilust.
Suur on tema, suurem veelgi
280. Kui on Riija, Tartu kokku.
Majad mõned hirmus suured,
Kuue, seitsmekorrased.
Palastidest paistab sulle
Silma kohe Keisri palei,
285. Niikui ajalehtis nääte,
Mõnikord ülesmaailtud.
Kirikutest kõige kenam
Iisaku ilus Cathedral,
Kelle sees ma korra käisin.
290. Ime ilus oli tema:
Kenad kuldased kroonlühtrid
Hõbedaga ehitatud,
Seinad selgemast marmorist,
Põrand puhtaimast kividest.
295. Muud sääl mitu imeasja,
Mis ma 'p jõua jutustada,
Tahan teinekord kõnelda.

- Kui mult sõitis Gubernaator,
Sõitsin mina jumalaga
300. Peeterburi vallid varsti.
Sõitsin Pihkva, rauda ruunal.
Pihkvas palgasin hobuse
Sellega sõitsin ma Tartu.
Tellisin teise siis Tartus,
305. Kellega koju ma jõudsin.“
Sellega sai jut lõpetud,
Reisilugu tal lauletud,
Kuuljatel' kõrvu puhutud.
Aga kuulsale käijale
310. Anti auustust väga palju,
Kõigist küljedest pakuti,
Kät ikka kuulsal' rändajal'.
Kõik teda kiitsid valjusti,
Hüüdsid suure hulgani:
315. „Elagu Jaan, Jaan elagu!“
Nõnda lõppis nimetud käik.
Käis sest ajast kuulus reis'ja
Kihelkonda, sääлта koju,
Sillakohtussa sagedast,
320. Ikka õigust äratooma,
Mis ta peremeestel tõutand.
Kui läks kuulus mees Villandi
Vahtisid Villandi mehed,
Teda kui targemat meesta,
325. Õnnelikumat õiguse
Toojat, tarka toimetajat,
Enam kui nägust neiukest
Vahivad nooreme'e silmad,
Kui ta mõtted kosja tee pääl.
330. Tahtsid tarka meesta näha,
Kuulust käijat silmavõtta.
Käies, sõites kaval tarka
Osas asju nii ajada,
Et sai enese ametist
335. Lahti vana vallavanem
- Enne õiget ajalõppu.
Muidugi sai kuulus käija
Säätud siis vallavanemaks,
Tehtud targaks toimetajaks.
340. Oh seda käiku kulutist
Mis siis sai veike vallake
Tunda targalt tallitajalt,
Käik sai käigi pääl' kuulutud,
Reis sai reisi pääl' rajatud:
345. Kihelkonda, sillakohtu,
Villandi, Viskali juure,
Riiga korda, tihti Tartu,
Ikka valda valitsedes,
Valla asju õiendades,
350. Valla hobused vedajaks,
Valla vankrid, saanid sõiduks,
Vallast korjatud kutsarid.
Siiski ei õigust ühtigi
Tulnud neile kihelkonda,
355. Kuida kuulutanud reis'ja.
Mõni aasta läks nii mööda,
Aga käigid ei kadunud,
Kõige tihemalt käis Tartus,
Valla ruunad kus vedajaks,
360. Vallast keegi kus kutsariks.
Tartu ikka tüki aega,
Pääva kahte, vahest kolme,
Jäi Jaan jalaksid puhkama,
Kutsariga ümberkäima.
365. Kõige sagedamast käis tal
Kutsariks Hans Kõrgelt Pärnalt.
Ükskord sõitis Jaan sügise
Üsna üksinda Tartusse!
Hans sest saanud kaa sõnumid.
370. Tapnud siis üheksa hani,
Topp'nud tasku kümme rubla,
Säädnud rege reisiks valmis,
Pannud siis hobuse ette,

- Võtnud kaa naesukse vastu,
375. Kes kaa tahtnud Tartu sõita
Üheksat hani müütama.
Tartus võeti varsti hanid,
Tükist sai rohkemat rublat,
Mis temalt Hans varsti võttis.
380. Läks siis Jaaniga luusima,
Kellega kokku ju saanud.
Naene läks salaja saatma.
Ühe hoone ees jäid seisma,
Teistest teistmoodi ehitud.
385. Tötasid sisse tuliste,
Naene ukse ees ootama,
Asja järele arvama,
Miks nii mehed kahekesti
Tötasivad trahterisse.
390. Sosisesivad salaja.
Tahtis käigi põhja teada,
Sellepärast seisis ikka
Ootes külma tuule kääta.
Viimaks läks üks vana härra
395. Kellel juuksed hallid juba,
Meie meheoot'jast mööda.
Küsis kergesti naeratades,
Lendma sõnu läkitades:
„Mis sina, naene, siin mõtled,
400. Majasse võõriti vahid
Kärelda külma kääs õues?“
Naene kostis küsijale,
Köhaga kurku puhastes,
Sõnu sõudevale säädes:
405. „Ei tea, auustatud herra!
Ootan mehi, maitasid siin:
Tötasid siia trahterisse,
Läksid sisse vist lakkuma,
Miks naad muidu on nii kaua.“
410. Temale tõsiselt herra
Kostis kohe töt rääkides:
- „Või so mees siis siia sisse
tötas teisega trahterisse?
Või sina ootad ukse ees,
415. Et naad tagasi tuleksid?
Kena trahter! Kulla naene!
Tea, et Tartu linnas hüütaks'
Sinust trahtrist mõeldud maja
Avalikuks. Avalikud
420. Nurjaläinud naesterahvad,
Raha eesta ostetavad,
Ropemat elu elajad,
Pordupoodide pidajad,
On, kes tema sees elavad.
425. Nende juure nüüd so mees on
Läinud teise tuttavaga,
Sina isi ootad väljas.“
Nõnda ööldes läks ta ä[ä] [?]
Naene nukrama meelega
430. Tötas säält tuliste tuppä,
Kippus oma korterisse,
Oma häda hoides rinnus
Sügavas südame põhjas.
Kui ta sõudis Tartust koju
435. Oodas aga, kuni mehel
Uni langes laugudesse,
Nii et ta magab norinal.
Läks siis läbi lepametsa
Keskööl kohtumehe juure.
440. Kaebas kiirest oma häda,
Nõudis, kust peaks nõudma abi,
Kuhu peaks tema kaebama,
Kas teeks õpetaja õigust,
Või kas [. . .] vallavalitsus.
445. Kohtumees siis käskis teda
Õpetajalt abi otsi.
Tänades tend tötas naene
Kuju kohtumehe majast.
Kodu võttis mehe kuue,

450. Tabas rahakoti taskust:
 Ei leidn'd kopikatki kotist,
 Muudkui pani mehekuue
 Tasku tühja natikene.
 Hommikul siis tõttas tema
455. Õpetajalt õigus ots'ma,
 Oma häda temal öölma.
 Rääkind, mis t'al mees on teinud,
 Kuida kuulus vallavanem
 Teda är[a]kavatlenud,
460. Palund abi alandlikult.
 Kaa meest kutsutud siis sinna,
 Et saaks asjad hästi sääatud,
 Õpetajast õiendatud,
 Kuida neid säääl on noomitud,
465. Ähvardatud, häälitsetud,
 Manitsetud, mahandatud,
 Pole kõrva mul puutunud.
 Pole kellegil' kuulutud.
 Aga seda linnalugu
470. Kuulutas kohtumees viimaks
 Teiste kohtukojalisel'.
 Juba palju olid pannud
 Tähel', et uus vallavanem
 Jaa ka kena kirjutaja
475. Ühes käisid joomas, kõrtsis,
 Mis on viim'ses valla sõrvas,
 Sõites Villandist vassakut
 Kät tee kõrval kingu otsas.
 Aga ei üksi Kingukõrts
480. Tunnud tulu tema käigust:
 Käis kaa tihti teistes kohtes,
 Kõrtsis kui kaa trahterides
 Oma kurku märjaks kastmas.
 Siiski jäi see lugu soiku,
485. Sest et vallavanem mõistis
 Viinaga võida vastasid,
 Et ei teinud temal viga,
- Vaid et lasksid vana viisi
 Edasi teda elada.
490. Valiti vallavanemaks
 Jaani kolmeks aastaks jälle.
 Elas ühte viisi ikka,
 Nii kui ju oleme näinud:
 Sõitis tihti Tartu linna
495. Valla küüdiga kannetud,
 Valla asju õiendades,
 Kus ta kaua paigal seisis.
 Tihemalt käis veel kõrtsides,
 Ligidal, lähidal, kaugel.
500. Käis nõnda kohtu lävedel,
 Kui ju esiti kuulsime:
 Kihelkonnas, Sillakohtus,
 Kaebas Riiga kuberneeril',
 Saatis kirju Senatisse.
505. Kord sai isi kohtu alla,
 Ametist lahti heidetud.
 Oh seda käiki, kulutust,
 Mis tema mehike tundis!
 Kodust käis ta igal pääval
510. Sõitis siia, sõitis tänna,
 Abi nõudma ehk otsima,
 Rohke rahaga määrima,
 Magusasti meelitama
 Viskalit, muid vähemaid kaa.
515. Tõeks sai tuttav vanasõna:
 „Kullast' silmad, kanasilmad“,
 Sest et auustud vallavanem,
 Kuulus Peeterburgis käija
 Panti vanemaks paigale,
520. Anti amet kätte jälle.
 Ehitas kaa uued hooned
 Omal valla tagavarast.
 Aidad, laudad olid juba
 End'sil aastail ehitatud,
525. Muudkui eluhoone üksi

- Jäänud vanake järele.
Seda uuest ehitada,
Valmistada vallarahvast
Laskis tema sellel suvel,
530. Mil sai amet antud jälle.
Kena korstnaga kojake:
Kammert neli, köök ja koda,
Toidukammer, rehetuba,
Ohter kaa rehealune,
535. Kenasti kivist ehitatud,
Katuski kärbitud hõlgist
Nii kui mõnel mõisahoonel.
Lugu läks veel vana viisi
Aasta, teisest veel tükike,
540. Aga siis eksis raskesti
Kihelkonna kohtu vastu,
Et sai ametist heidetud.
Kül veel käis ta vanamoodi
Abi otsimas, palumas,
545. Rohke rahaga määrimas,
Aga ei aidanud ükski.
Valitud uus vallavanem
Vaadas järel vallalaeka:
Leidis laekast palju vähem,
550. Kui üleskirjutud oli.
Mitmegi mehe pääraha
Oli maksmata üleval,
Ehk kül mehed ütlesivad,
Et naad olla äramaksnud,
555. Ilma et naad tähte saanud.
Kui siis küsiti Jaani kääst,
Kuhu raha laekast läinud,
Miks ei ole tähte annud,
Osas tema osavalte
560. Asju nii hästi ajada,
Et tal oli viga vähä:
Laeka raha läind hääks vallal'
Selle, teise asja tarvis;
- Päärahatähed, paraku!
565. Jäänd rahaandjail' andmata
Kirjutajalt korjamata:
Vastaku seda seesama.
Möödeti kaa magasinis
Vili ümber, kas kaa oleks
570. Nõnda palju, nii kui enne.
Leitud küllalt kasinam säält:
Rukkid kõigist kõige rohkem
Vakka ehk kakssada vähem,
Otre vist sadaviiskümmend,
575. Kaheksakümmend ehk kaeru.
Mitmel peremehel leiti
Rohkem kui õigus raamatust,
Mis naad ei lubanud maksa.
Seda kõik tõsteti süüks siis
580. End'se vallavanemale
Taheti nõuda kõik temalt.
Aga Jaanike julgesti
Vabandas ennast vahvaste,
Et, kui enne, jäi niisamu.
585. Nõnda kukkus Jaani kõrgus,
Langes tema auu ja amet.
Ei enam ehita teda
Endine auu ja toredus,
Ei enam koorma ta kotti
590. End'ne vallatagavara,
Ei enam vea tend vald nüüd
Kihelkonda, Sillakohtu,
Tartugi; kui tahab minna:
Sõitku ta oma sõiduloom.
595. Kõrts tal ükski kaasaks jäänud,
Kelle kallist viin ja õlut
Tema mokaadele maitseb
Nii kui vesi veskirattall'.
Viimaks veel ta tegi tembu,
600. Mis kül tarvis tähel' panna:
End'ne Keisri lossis käija,

- Vallast väljaläkitatud
Kindral kubernööri saadik,
Ümberkaudu kuulsam meesi:
605. Varastas pudeli viina
Kõrtsis simpsu päält salaja,
Et võiks jänu tühjaks juua,
Mis ei olnud mitte kustund,
Sest mis oli isi ostnud.
610. Pärast tehtud tempu läinud
Kõrtsis teise seltsis käima.
Olnud õhtu, pime kää ju,
Kui nad istund odra ääre
Viinamärga suhuvõtma,
615. Kuinud kurku kastma jälle.
Poolest saadik olnud pudel
Täiest tühjaks lakutud,
Kui naad kaugelt inimesi
Kuulnud tulevad kõneldes:
620. Pannud pudeli odrasse,
Istunud isi vagusi.
Olnud vähipüüdjad poisid,
Kes säält tahtnud möödaminna.
Aga teisel' paistnud pudel
625. Odrast sihtiva silmisse:
Kohe võtnud ära viina.
Poissa Jaan kiirelt käskima:
- „Jooge, poisid, otsa jänu!
Pudel tühjaks just põhjani!“
630. Joonud pois. Polegi palju
Jõudnud ta ära säält juua.
Teine tal tõtnud siis appi,
Tühendand viinasta tühjaks,
Visanud pudeli puruks.
635. Nii sai Peeterburgis käijast,
Keisri Herra külalisest,
Auujärgpärija palujast,
Kuberneeriga kõnelejast,
Oma vallakse uhkusest,
640. Ümberkaudu kuulsast mehest,
Veikse valla raha sööjast,
Magasini viljavõtjast,
Tartu neidude tabajast:
Kõrtsimehe viinavaras. -
645. Aga armas lugeja sa,
Kellele antud ametit,
Kirjuta hääst kõrva taha
Praegu jutustatud juttu:
Et ei iial sina sattu
650. Kuristikku, kuidas Jaan siin! –
- Finis: 16 Juli 1875
J. B.

Kommentaariid

30. värss: *ustud* – usaldatud „urkunsid“ – sks k *Urkunde* – dokument, tõend

54. värss: *vaielda* – vaidlustada

81. värss: *valitage* – valige

100. värss: *järelandma* – kokkukirjutatuna saksamõjuline eesliitega tegusõna, tõlkelaen sõnast *nachgeben*, vt ka 207. värss *sissekorjasin* jt

110. värss: *aruldat avaldud kõnet* – arukalt väljendatud juttu

139. värss: *Abraami süles* – s.t nagu vanajumala selja taga

209. värss: *tulk* – tõlk

212. värss: *viskal* – ld k *fiscalis*: fiskaal, rahandusminister, Poola ajal *Thesaurarius Regni* paralleelne nimetus

277. värss: *palastidest* – paleedest, vrd sks k *Palast*

343. värss: *kuulutud* – kulutatud

430. värss: *tuliste* – kiiresti

447. värss: *tend* – luulek. teda

466. värss: *mahandatud* – maha tehtud(?)

536. värss: *katuski kärbitud hõlgist* – õlgkatus

559. värss: *osas* – oskas

568. värss: *magasinis* – viljalaos

606. värss: *simpsu* – simss, simsi, vrd sks k *Sims*